

tudományos-technikai kizsákmányolásának tükrében nem félreértés-e a kozmosz bibliai megszenteltelenítése és az egyidejű buzdítás a természet uralmára? Az lenne inkább a feladat, hogy Las Casas örökségét továbbvigyük, mely hála mások iránt táplált „határtalan szenvedélyének”, az ősi Amerika vallásaiban nemcsak missziós tárgyat látott, hanem a mi nyugati kereszténységünk gazdagodási lehetőségét is.

B. Réthelyi Sarolta fordítása

LUCIANO PERENA VICENTE

Az indiánok és spanyolok jogai és kötelezettségei az Újvilágban

Bevezetés

Francisco de Vitoria, a Salamancai Egyetem teológia professzora, azzal indította munkásságát, hogy élesen elítélte Francisco Pizarrot Peru meghódításáért. Vádolta az invázió és agresszió első konkvisztádorait és cáfolta a Requerimiento teológiai érveit, amelyek igazolták az első hódítás elnyomó politikáját. Ezáltal Vitoria idézte elő az első válságot a nemzet lelkiismeretében, és egyben ő vetette meg alapjait egy új filozófiai iskolának.

A Salamancai Iskola azzal kezdte lelkipásztori tevékenységét, hogy a Real Consejo de las Indiasra hivatkozva elítélte a hódítást és az ügyet a tridenti zsinat elé is beterjesztette, hogy felhívja a figyelmet a Korona és a Szentszék felelősségére. A kárpótlást követelő program célja az volt, hogy összeegyeztessék a konkvisztádorok szociális és politikai életét keresztény hitükkel: hogy haladó módon, az indiánok helyzetéhez alkalmazkodva terjesszék a hitet, tekintettel szociális és vallási felszabadulásukra; és hogy megteremtsek az Újvilág valóságos és hatékony kormányát, melynek célja a szegények és gyengék jobb védelme és támogatása volt.

A salamancai mesterek felismerték, hogy elközelgett az új kereszténység. Lelkipásztori elvük a szabadságjogok chartájában érte el a csúcspontját, hiszen az Újvilág evangelizációja mindenek előtt az emberi haladás és társadalmi felszabadulás ügye volt.

Az indiánok megtérítését humanizációjuknak kellett megelőznie. Ennek a humanizációnak tehát azzal kellett kezdődnie, hogy emberi lényként határozták meg őket. Szabadságuk tisztelete, ennek a szabadságnak a tanai és e szabadság jegyében folytatott vallásos nevelés alkotta az indiánok megtérítésének három előfeltételét. E feltételek alapján követelte Vitoria és iskolája az emberi jogok új lelkipásztori elveit.

Luciano Perena Vicente tanulmánya főként olyan szövegeken alapul, amelyek a Corpus Hispanorum de Paceban jelentek meg (5., 6. és 17. kötet; a továbbiakban CHP)

A gyarmatok békegazdálkodásra való visszaállítása

Francisco de Vitoria alternatív javaslatot állított föl *Carta Constitucional de los Indios* című munkájában a korábban uralkodó elnyomó teológiával szemben. E munka alap gondolatát három fő elvben fejtette ki: 1. az indiánok alapvető joga, hogy emberi lények lehessenek és hogy szabad emberként bánjanak velük. 2. alapvető joguk, hogy szuverének lehessenek és hogy szuverenitásukat megvédjék, 3. minden embernek alapvető joga, hogy a béke és a nemzetközi szolidaritás jegyében alkothasson és dolgozhasson. E három ponttal Vitoria egyrészt meghatározta, másrészt értékelte a spanyol királyság azon jogait és kötelezettségeit, hogy hatalommal beavatkozhassek és megvethesse lábát az indiánok földjén. Végezetül arra a következtetésre jutott, hogy Spanyolországnak kárpótlásban kell részesítenie az őslakosságot és az Újvilágban gyarmati kormányt kell fölláltatnia.

Öt fő pontban foglalhatjuk össze Vitoria alternatívájának alkotmányos elveit: 1. az indiánok és spanyolok alapvetően egyformák emberi mivoltuk tekintetében; 2. az indiánok elmaradottsága jórészt neveltetésük hiányának és barbár szokásaiknak tudható be; 3. az indiánok éppúgy jogos tulajdonosaik javaiknak, mint a keresztények, és ezektől kulturálatlanságukra hivatkozva nem szabad őket megfosztani; 4. az indiánokat rá lehet bízni a spanyolok gyámkodására és védelmére, amíg fejletlen állapotban maradnak; 5. az indiánok beleegyezése és szabad választása az előfeltétele a spanyol beavatkozásnak és kormányzásnak az Újvilágban.

A *Carta* elfogadása és alkalmazása alkotta az Újvilágban lévő gyarmatok békegazdálkodásra való áttérését, melyet Francisco de Vitoria annyira követelt és melyet iskolája valósított meg teljesen. VI. Sándor pápa *Inter caetera* kezdetű bulláját e szempont alapján is értelmezhetjük, és a Vitoria iskolájához tartozó mesterek, akik egyaránt voltak teológusok és egyházi törvénytudósok, valóban így is értelmezték. A *Carta* szövege, hatása és a *Dominus Orbis* középkori elméletének bennefoglalt új értelmezése miatt, fontos az egyházjog története szempontjából.

I. Az indiánok emberi lények

1. Minden indián ember és így képes arra, hogy üdvözülésre vagy a kárhozatra jusson (CHP 5, 87).

2. Minden ember személyiség és ura testének és vagyonának (*De iustitia* I. 228).

3. Mint személyiségnek, minden indiánnak szabad akarata van, következésképpen ura cselekedeteinek (I. II. 203).

4. A természet törvénye értelmében minden ember egyenlő. A törvényes rab-
szolgaság a nemzetek törvényének szülötte, és így el lehet törölni, ha a nemzetek úgy kívánják a béke és az emberi haladás érdekében (*De iustitia* I. 77).

5. Következésképp, azoknak a teológusoknak az álláspontja gonosz, akik azt állítják a *Consejo de Indias*ban, hogy a király leigázhatja az újonnan felfedezett indiánokat (*De iustitia* I. 53).

6. A természet törvénye értelmében minden ember szabad. Ennek az alapvető szabadságnak a gyakorlásakor az indiánok szabadon szerveződnek közösségekbe és szabadon választják és szilárdítják meg vezetőiket (CHP 5, 39).

7. E politikai szabadság alapján a nép által választott indián vezetők törvényesen vethetnek ki adókat és új gazdasági vámokat (*De iustitia* I, 228-232).

8. Politikai hatalmat vagy politikai kiváltságokat egyes emberek a közösség beleegyezésével vagy tagjaik többségének véleményével összhangban kaptak (*De iustitia* I. 77-79).

9. Az ember vagyontárgyaihoz való joga abból származik, hogy Isten hasonmása; ezt az uralmat nem veszítheti el a hitelenség vagy a bálványimádás bűne miatt (*De iustitia* I. 106-108).

10. Az indiánok hitelenségük vagy bálványimádásuk okán nem veszítik el jogukat azokhoz a javakhoz, amelyeket közösségileg vagy egyénileg birtokoltak a spanyolok megérkezése előtt (CHP 5, 25).

11. Az indiánokat nem szabad megfosztani vagyonuktól vagy hatalmuktól azon az alapon, hogy szociálisan elmaradtak, s azon az alapon sem, hogy kulturálisan alsóbbrendűek vagy politikailag szervezetlenek (CHP 5, 30).

12. Az indiánokat nem szabad kisémmizni, vagy földjeiket elfoglalni, ha e cselekedetek nem olyan törvényen alapulnak, amely egyformán érvényes a keresztények és a nem keresztények számára (CHP 5,141).

13. Az indiánokra vonatkozó kötelezettségek nem haladhatják meg természetes teljesítőképességüket (CHP 5, 118-120).

14. Minden embernek joga van az igazsághoz, az oktatáshoz, kulturális és szellemi fejlődése és előmenetele összes feltételéhez (CHP 5, 87).

15. Az indiánok jelenlegi szociális és politikai helyzete nagyrészt rossz és barbár neveltetésükből származik, vagy abból, hogy hiányosan vagy korlátozottan tettek kísérletet az emberi előmenetelre (CHP 5, 30).

16. A természet törvénye értelmében az oktatás és élelmezés szempontjából az indián gyerekek szüleiknek vagy másodsorban az államnak vannak alárendelve (I. II. 208-212).

17. A természet törvénye értelmében minden embernek joga van saját életéhez és fizikai és értelmi integritásához (*De iustitia* I. 109-110, 125-127).

18. Minden embernek joga van a személyes jó hírnevéhez, becsületéhez és méltóságához (*De iustitia* I. 110).

19. Az indiánoknak joguk van ahhoz, hogy akarataik ellenére ne keresztelkedjenek meg, és hogy ne kényszerítsék őket arra, hogy áttérjenek a kereszténységre (CHP 5, 118-129).

20. Az indiánoknak joguk van ahhoz, hogy megfelelő oktatást kapjanak és hogy a keresztény hit szellemében oktassák őket mielőtt megkeresztelkednének (CHP 5, 158-164).

21. A szülőföld és individuális jogok védelmében a törvényes védelem korlátai között jogos az erőszak erőszakkal történő visszautasítása, sőt még az agresszor életének veszélyeztetése is (*De iustitia* I. 287-368).

22. A törvény értelmében senkit sem szabad az illetékes hatóság meghallgatása nélkül elítélni (*De iustitia* I. 284).

23. Ártatlan embert nem szabad feláldozni vagy kivégezni, még akkor sem, ha beleegyezik vagy önkéntesen ajánlja fel magát (*De iustitia* I. 299).

24. Minden dolog az ember szolgálatára teremtett (*De iustitia* I. 267-270).

II. Az indián népek szuverének

1. Az indián népek szuverén köztársaságok és így a valóságban nem alattvalói Spanyolországnak és nem is részei Spanyolországnak (CHP 5, 113-140).

2. Spanyolország császára vagy királya igazságtalanul cselekedne, ha az őslakosság fejlődésének és haladásának kárára megengedné az indián gazdasági források kizsákmányolását, vagy az arany elszállítását az indián területekről (CHP 5, 113).

3. Igazságtalan a spanyol király akkor is, ha megtiltja, hogy az indiánok saját pénzt verjenek, ha ők ezt hasznosnak tartják kereskedelmükben és szociális fejlődésükben (CHP 5, 113).

4. Az indián uralkodókat, akár örökletesen azok, akár választottak, ugyanazok az elemi jogok illetik meg, mint bármely keresztény vagy európai herceget (CHP 5, 113).

5. Az indián népek szabadon megváltoztathatják politikai rendszerüket és más uralkodónak vetetik alá magukat annak érdekében, hogy megvédjék magukat az elnyomatástól és hogy megszabadulhassanak egy zsarnoktól (*De legibus* 82).

6. Közös érdekből és az emberek közötti nagyobb megértés és béke elősegítése érdekében az uralkodó szabadon engedélyezhet olyan törvényeket és szokásokat, amelyek ellentétesek a természet törvényével (*De legibus* 82).

7. Az indián közösségek nem képezik személyes vagyonát uralkodóiknak, és az utóbbiak nem használhatják vagy rendelkezhetnek alattvalóik vagyonával vagy a területükön élő más lakosok vagyonával (*De legibus* 83).

8. A természet törvénye értelmében a nem-keresztény uralkodó vagy király nem veszíti el hatalmát vagy hatáskörét hitetlensége vagy bálványimádó magatartása miatt, és még a keresztény alattvalók is kötelesek engedelmeskedni neki (CHP 5, 132-133).

9. Az indián népek fegyverrel védekezhetnek és fellázadhatnak azokkal az idegenekkel szemben, akik igazságtalanul veszik el földjeiket, vagy akik a köztársaságot saját javuk vagy saját népük javára irányítják (CHP 6, 281-285).

10. A természet törvénye és a nemzetek törvénye értelmében a föld összes java alapján véve az emberiség közös hasznára van, és ezt a célt kell szolgálnia minden nemzet természeti erőforrásainak is (CHP 5, 83).

11. Elvben minden népnek — így az indiánoknak és spanyoloknak is — jogában áll, hogy a fegyver erejével megvédje magát a hitetlenek vagy keresztények igazságtalan agressziójától, és jogában áll háborút indítani azért, hogy eltántorítsa az agresszorokat attól, hogy integritását vagy biztonságát veszélyeztessék (CHP 5, 105-107).

III. Az indián népek a nemzetközi közösség részét alkotják

1. A természetes emberi szolidaritás alapján és a nemzetek törvényénél fogva az összes embernek — indiánoknak és spanyoloknak egyaránt — egyenlő joga van az emberi érintkezéshez és a gondolatok, szolgáltatások cseréjéhez azzal az egyetlen feltétellel, hogy az igazságot és az őslakosság jogait tiszteletben kell tartani (CHP 5, 77-87).

2. A természetes társas hajlam okán a spanyoloknak jogukban áll, hogy indián területeken keresztülutazzanak és hogy lakóhelyeket állítsanak fel rajtuk, azzal a feltétellel, hogy eközben nem hátráltatják és nem is sértik meg az indiánokat (CHP 5, 77).

3. A spanyoloknak éppúgy jogukban áll, hogy az indiánokkal kereskedjenek, miként az indiánoknak, hogy a spanyolokkal kereskedjenek. A spanyolok exportálhatnak olyan árucikkeket, amelyekre az indiánoknak szükségük van és aranyat és ezüstöt importálhatnak, amelyekben az indiánok bővelkednek, ha ez nem hátrányos az indiánok számára, és ha ez a cserekereskedelem az őslakosság haladását elősegíti (CHP 5, 81).

4. Ugyanebből az okból a spanyoloknak jogukban áll, hogy aranyat szerezzenek a bányákból, halakat a vizekből, amelyek közösek és nincsenek birtokosaik, de mindig csak azzal a feltétellel, hogy ezáltal az őslakosság és népesség nem szenved hátrányt, és hogy a spanyolokat nem terhelik meg hátrányosan más külföldiekhez képest az ország törvényei alapján (CHP 5, 81).

5. A természet törvénye értelmében ugyanazok a jogok illetik meg az indián földön született spanyol gyerekeket, mint az őslakosokat. Ezen felül akarataknak megfelelően cselekedhetnek azok a külföldiek, akik valamelyik indián közösségben szeretnének otthont teremteni házasság vagy bármilyen más módon, amellyel a bennszülöttek jogi státuszára emelkedhetnek; így ugyanazokban a kiváltságokban részesülhetnek, mint az ott élő lakosság, de az ezzel járó kötelezettségeket is magukra kell vállalniuk (CHP 5, 83).

6. E természeti és közösségi jogok védelmében, amelyek a természet és a nemzetek törvénye értelmében minden embert megilletnek, a spanyolok háborúhoz folyamodhatnak és minden szükséges óvintézkedést megtehetnek, ha — miután szóval és tettekkel megpróbálták tanúbizonyságot tenni az indiánoknak arról, hogy békében szeretnének velük együtt élni — az indiánok erőszakkal megtámadják őket, és megvonják tőlük azokat a jogokat, melyek az indiánok földjén a külföldiek számára érvényesek (CHP 5, 85).

7. Azonban a háború és a fent említett biztonsági intézkedések soha nem szolgálhatnak kifogásul arra, hogy legyilkolják az indiánokat, vagy hogy megostromolják és elfoglalják az indiánok városait, akik természetüknél fogva féltékenyek és alázatosak, és akiknek több mint elegendő okuk van arra, hogy bizalmatlanok legyenek a spanyol konkvisztádorokkal szemben, akik viselkedése idegen számukra, és akik fel vannak fegyverkezve és erősebbek, mint ők maguk (CHP 5, 85).

8. A spanyolok jogosan védik meg magukat a hadviselő indiánoktól mindaddig, amíg a törvényes védelem keretei között cselekednek; azonban a győzelmet nem használhatják fel ürügyül arra, hogy elfoglalják az indián városokat és hogy leigázzák az ott élő lakosságot; a valóban defenzív háború nem igazolja a hódítást, miközben az indiánok tudatlanságuk miatt ártatlanul azt hiszik, hogy igazságosan védelmezik vagyonukat (CHP 5, 85).

9. Ha miután a spanyolok szóban és cselekedetben megfelelően tanúságot tettek arról, hogy nem kívánják megzavarni az indiánokkal folytatott békés együttélést, és hogy az sem áll szándékukban, hogy beavatkozzanak az indiánok belügyeibe, és ha mindezek ellenére az ügyek békés megoldása nem lehetséges már, és az indiánok kitartanak rossz akaratauk mellett és a spanyolok elpusztítását tervezik, akkor, és csakis akkor léphetnek fel a spanyolok jogosan az indiánokkal mint nyílt ellenséggel szemben, csak akkor hódíthatják meg őket a háború törvényét alkalmazva, és büntethetik meg őket bűneik és vétkeik súlyának megfelelően (CHP 5, 85).

10. Az emberi szolidaritás megfelelő oka a fegyveres beavatkozásnak, ha ez a beavatkozás csalás és szükségtelen kár nélkül valósul meg, és ha nem szolgál

ürügyl arra, hogy elvegyék a legyőzött nép vagyonát és területeit (CHP 5, 87).

11. Ugyanígy jogos az intervenció a szövetségeseeknek nyújtott katonai segítségnyújtás esetén, azzal a feltétellel, hogy a segítséget kapó hadviselő fél valóban agresszió áldozata, és hogy előzőleg az igazságtalanul megtámadott indiánok a spanyolok segítségét kérik (CHP 5, 95).

12. A spanyolok nem avatkozhatnak be az indiánok ügyeibe azzal az indítékkal, hogy a monarchia dicsőségét és tekintélyét emeljék, és az a törekvés sem vezetheti őket, hogy a birodalom erejét és területeit növeljék, vagy hogy ilyen okból elfoglalják az indiánok területeit és leigázzák vagy kizsákmányolják az ott élő lakosságot (CHP 6, 123-124).

Következtetések: a kormányzati felelősség

1. Spanyolország királyainak — noha kényszerűségből — kötelességüknek kell érezniük háború indítását, de nem szabad alkalmat vagy ürügyet keresniük az indián területek megkaparintására vagy a lakosság leigázására. Mert a háború nem arra való, hogy embereket elpusztítsanak, még ha ők voltak is a háborúban az agresszorok, hanem a törvény és a béke intézményének a védelmére. Az indiánok számára a békét és a biztonságot csak olyan kapcsolatokon keresztül lehet majd biztosítani, amelyeket a mértéktartás, megértés és tolerancia jelleméz. Az indiánok lakta vidék vitáit így a mértéktartás és a béke iránti óhaj elvének kell helyes irányba terelnie (CHP 6, 195).

2. Csupán a háború törvénye alapján nehéz lenne igazolni az indián területek meghódítását és megszállását, ha az említett hódítás és megszállás nem az igazságos kárpótlás eszközeként történne, annak érdekében, hogy a háborús bűnösök elnyerjék büntetésüket, vagy ha nem a béke és biztonság súlyos szükséglete hívná életre. Ezen kívül a hódításnak és megszállásnak mindig igazodnia kell az arányosság és méltányosság elvéhez, és mindig életbe lép a területek visszaszolgáltatásának kötelezettsége, ha a béke helyreáll, és megszűnnek a megszállást igazoló okok (CHP 6, 195).

3. Következésképpen Spanyolország királyának mindenen felett kötelessége az indián népek fejlődésének előmozdítása, és így nem engedheti meg, hogy olyan dolgok miatt szenvedjenek, amelyekből Spanyolországnak haszna származhat. Az uralkodó és tanácsosai felelősek annak biztosításáért, hogy ez ne következék be, és ezért felelni fognak, amikor elérkezik a számadás ideje (CHP 5, 113).

4. Nem elégséges, ha Spanyolország királya jó törvényeket léptet életbe, amelyek megfelelőek az indiánok képességei és fejlődése szempontjából; kötelessége az is, hogy alkalmas kormányzókat nevezzen ki, akik hajlandóak lesznek ezeket a törvényeket fogantatosítani azokkal szemben, akik kizsákmányolják az indiánokat, vagy megkísérlik kifosztani őket és elvenni vagyonukat (CHP 5, 113).

5. Bár minden bizonnyal elvben Spanyolország királya mint az indiánok uralkodója alkalmas arra, hogy olyan törvényeket hozzon, amelyek célja a bálványimádás és a pogány rítusok eltörlése, és hogy sikeresebben terjedjen el a kereszténység az Újvilágban, fontos, hogy ez a törvényhozói funkció körültekintéssel és toleranciával valósuljon meg, erőszak és nehézségek nélkül az új indián vallások vagy alattvalók számára (CHP 5, 114).

6. A politikai óvatosság és lelkiismeret megkívánja, hogy Spanyolország uralkodója vagy királya haladó törvényeket hozzon a kereszténység érdekében,

amelyek alkalmat és módot fognak teremteni az indiánok számára, hogy tanulhassanak és megfelelően megismerjék vallásuk és pogány rítusaik hibáit, s így ezáltal meggyőződjenek és arra indíttassanak, hogy meghallgassák a keresztény igazságokat, s hogy azután önként és szabadon dönthessenek a megtérés mellett (CHP 5, 114-116).

7. Spanyolország királya törvényesen alkalmazhat bizonyos mérsékelt és fokozatos politikai kényszert, beleértve még a bálványimádás törvényi tilalmát és a bálványok megsemmisítését is annak érdekében, hogy rábírja az indiánokat, hogy hagyjanak fel vallásos rítusaikkal. Azonban megengedhetetlen és morálisan elfogadhatatlan a kényszer és erőszak politikája, amely inkább erőszakos módon, mint a meggyőzés útján követeli az indiánoktól, hogy hagyják el ősi vallásukat (CHP 5, 114).

8. Mindazonáltal a királynak az is feladata, hogy megvizsgálja, milyen mértékben szolgálják törvényei és vallási politikája az indiánok valódi és nem egyszerűen látszólagos megtérését, hiszen el kellene utasítania vallási politikáját, ha attól tartana, hogy a megfontolás alatt lévő törvények a béke és az indiánok jólétének kárára ellenálláshoz, üldöztetéshez, a tolvajlás ürügyéhez és elviselhetetlen elnyomáshoz vezetnek (CHP 5, 115).

9. A vallási türelem a politikai bölcsesség alapelve, amely megköveteli, hogy alkalomadtán eltérjünk egyes pogány szokásokat és törvényeket, amelyek bár elvben törvénytelenek, eltörlésük mégis a társadalmi béke és az indiánok többségének lelkiismerete elleni büntett volna (CHP 5, 114-116).

10. Bármennyire is törvényes az uralkodó hatalma az indiánok felett, nem terhelheti meg őket jobban, mint spanyol alattvalóit magasabb adók kivetésével, szabadságuk elvételével vagy bármely más vám vagy pénzügyi teher kirovásával (CHP 5, 112).

11. Az indián területek meghódításáról folytatott jelenlegi viták tüzeiben nem elégséges Spanyolország királya részéről, ha azt hiszi, hogy az igazság az ő oldalán van; e helyett köteles a lelkiismeret szavára hallgatva alaposan kivizsgálni — tanácsosait is bevonva — a háborúskodás okait, amelyeket a perlekedő felek felhoznak, és köteles az igazság és törvényesség követelményének megfelelően folytatni a vitát (CHP 6, 141).

12. A *consejos* kormányzói és tagjai, a politikai tanácsadók és a katonai vezetők szintén a lelkiismeret okán kötelesek tanulmányozni a hódító háborúk indítékait, pontosan tájékoztatni a királyt és a *consejost* ezekről, és lebeszélni őket olyan háború megindításáról, amelyet igazságtalannak ítélnék meg, vagy amelyben részvételüket lelkiismereti okoknál fogva meg kell tagadniuk (CHP 6, 143).

13. Ehhez hasonlóan az egyszerű katonáknak sem szabad részt venniük olyan hódító háborúban, amelyekről tudják vagy úgy hiszik, hogy igazságtalanok, és ebben nem menti fel őket engedelmességi kötelességük, gyalázatos tudatlanságuk, vagy az, hogy rossz lelkiismeretből hibát követtek el. De ha nincs bizonyíték az igazságtalanságra, és ha hiányoznak az egyértelmű jelek a hódító háború igazságtalanságára, akkor az egyszerű közlegények, akiknek nincs döntéshozatali felelősségük, tiszta lelkiismerettel részt vehetnek a háborúban (CHP 6, 141).

Kenyeres János fordítása